

más Párizs. A legnagyobb megpróbáltatások talán itt várják a krónikást. 1937. január 2-án meghal Komját Aladár. Annyi sok harc ellenére, s spanyol köztársaság bukása után megmaradt utolsó reménységár, a nemzetközi munkásmozgalom büszkesége, a francia népfront is összeomlik. Párizs, a legnagyobb maquis, német uralom alá kerül. A kommunista párt a kivégzettek pártja lett, s Komját Irén egyedül marad, de a harcot nem adta fel. Sok szenvedés után 1946 elején újra szabad magyar földön volt.

Könnyű és nehéz helyzetben volt Komját Irén. Olyan dolgokról írt, melyeket az olvasók nagy része átélt, vagy ismer különböző történelmi feldolgozásokból. Mégis a könyv sok pluszt ad ezekhez az írásokhoz, és ez elsősorban a szerző szépírói tehetségének köszönhető. A műfaj legfontosabb követelményeit, az arányosságot és az olvasmányosságot kitűnően teljesíti. A történelmi sodrásban emberközelbe tudja hozni egy egész mozgalom erőnyeit, hibáit. Egyes sorsokon keresztül egy kor jellemzését kapjuk. Irodalmi hősokeket teremtet anélkül, hogy elszakadna a konkrét valóságtól.

A könyv központi figurája Komját Aladár, bár a kizárólag róla írt mondatok számszerűleg egy oldalt sem tesznek ki. De felbukkan a sorok között, mint

a cselekmény állandó kísérője. Visszavisszatér ezer alakban, mint költő, mint gyermekeit fürdető apa, mint egyszerű pártmunkás, mint a nemzetközi kommunista távirati iroda szervezője. Mellette lehetetlen felsorolni mindazokat, akikről maradandó képet fest az író. A legsikerültebb talán Alpári Gyula (az *Imprekorr*-t szerkesztő Julius), és a nagy humanista pedagógus, Paulus portréja. Legalább ilyen értékűek az egyes tüntetések elbeszélései is. Ezek közül az 1929-es berlini véres május leírása emelkedik ki. Ritka érdekességet képvisel a Komját Irén szovjetunióbeli riportútjáról 1931-ben írt fejezet, mely önálló részként is megállja a helyét. Az átélés, a szenvedélyes munka áthatja az egész könyvet. Így a krónikás néhányszor egyszerű jelentéktelen dolgokból von le mélyreható következtetéseket, de oly lebilincselően ír, hogy ezek szinte észrevétlenek.

„Egyéni életem a történelem vérkeringésébe folyt, a forradalmi munkásmozgalomban, a kommunista sajtó és a haladó irodalom köreiben. Ezért — úgy érzem — sokak számára lehet érdekesége.” Ehhez csak annyit tehetünk, nemcsak kutatóknak, hanem minden jó könyvet szerető olvasónak örömet okoz. Komját Irén emlékirata. (*Kossuth Könyvkiadó, 1964.*)

VÁRI PÉTER

Cseres Tibor: HIDEG NAPOK

A több írást tartalmazó kötetek címadása mögött meghúzódó szándékok és elképzelések sokféleek lehetnek. A címet diktálhatja egyetlen, a szerző s a szerkesztő által kiemelt szánt írás, amely így „címadó”-vá lép elő s mögé sorakoznak a többiek akkor is, ha nem sok közük van egymáshoz. Nem firtatjuk, hogyan kapta Cseres Tibor e kötete a címét, de bizonyos, hogy ezeknek az elbeszéléseknek van egy közös vonásuk, amelynek a cím tökéletesen megfelel: a test és lélek „hideg napjai”-ról szólnak. Hideg napokról, amikor megdermed

a test és borzong a lélek, amikor nemcsak csontjainkban (sőt elsősorban nem is a csontokban) bujkál a hideg, hanem döbönt-dermedten, szorongva nézzük az embert, a félelmetes rejtélyt. Hideg napok: az ösztönök törnek elő valahonét, s ott áll érthetetenné vált önmagával s az ugyanilyen érthetetlen világgal szemben az ember — riadtan és borzongva, borzadva, tanácstalanul.

Cseres elbeszélései súlyos történelmi-társadalmi fordulók megdöbentő napjairól szólnak. (A második világháború, 1956, a tatárjárás alkotják a történel-

mi kereteket.) Mégsem krónikás riportok, vagy a szó hagyományos értelmében „történelmi” írások. E napok pszichózisát célozzák, makacsul ismételve a kérdést: hogy vesztet el, hová lesz ilyenkor az Ember.

Legélesebben az első és az utolsó elbeszélés fogalmazza ezt meg. Az első, a „címadó”, a Hideg napok: az újvidéki 1942-es tömeggyilkosság napjairól szól. Az 1946-os kivizsgálás során egy börtöncellába zárt négy „résztvevő” vall itt önmagának és cellatársainak akarva-akaratlan a szörnyű három nap emlékeiről. Egyikük az újvidéki vasútállomás akkori parancsnoka, másikuk Szabó tizedes (az egyik kivégzőosztag tagja), és velük van a helyőrség két tisztje, Büky őrnagy és Pozdor zászlós. A kényszerűen együtt töltött hónapok különös módját alakítják ki a három véres napról való beszélgetésnek. Cseres kitűnően érzékelteti a gyanakvás és óvatosság (miért éppen ők kerültek együvé, hátha egyikük besúgó stb.), szándékos ferdítés, titkolózás ellenére is egyre őszintébbé váló beszélgetés légkörét, a négy ember egymáshoz való viszonyának árnyalódásait, amelyek végül az őrnagy és tizedes — a legmagasabb és a legalacsonyabb rang — közötti összecsapáshoz vezetnek. Pontosabban: Büky őrnagy megöli a tizedest.

S amíg élénk kerekedik a három nap iszonyú története, fokozatosan fény derül Büky különös viselkedésére. Az ő számára csak egyetlen kérdés lényeges: mi történt féltékeny feleségével, aki éppen akkor érkezett Újvidékre, parancs, tilalom ellenére, férjét meglátogatni. Amíg a tisztiek hamar rájönnek a rejtélyre, s kiternek a probléma elől, Szabó locsogó-részletező előadásából kiderül: jórészt férje pipogvasága révén a „tiszt asszony”, a pedigrés, született antiszemita magyar úrnő is az áldozatok közé került: a kivégzőosztag parancsnoka megerőszakolta, lelőtték, s Szabó piszkálta bele egy kocsirúddal a szinte meztelen hullát a lékbe...

Szabónak nem szabad életben maradnia, súgja nemcsak a bizonyosság által szinte megőrijtett férj ösztöne, de ezt diktálja a tisztí ösztön is. Valamennyien ki vannak szolgáltatva ennek a mindent látó, halló, mindenütt ottlevő, parancsra minden elvégezni hajlandó, primitív és mégis ravasz szörnyetegnek, Szabónak, aki saját maga mentegetés nélkül tárja a tisztiek elé: mihez asszisztáltak, ha kezüket „nem szennyezték is be”. De ott bujkál szavaiban a rettentő fagyban szorgalmasan mézszárló tizedesek és

közkatonák dühe a meleg szobában parancsolgató, cukrászdában üldögélő, szép asszonyok ágyában fekvő urak ellen is. Majd megérezve Büky „gyenge pontját”, kajánul részletezi a „tiszt asszony” utolsó perceit. Bükynén a sors telt be: a tisztiek által előparancsolt, vagy kiszabadulni hagyott vak és véres démon ellenük fordult, bemocskolta és meggyilkolta tiszties hitvesüket...

Az elbeszélésben csak az zavar, hogy néhol érezni Cseres birkózását a bonyolult írói feladattal, sőt, mintha szándékoltan komplikált szerkesztésmódjával önmaga számára támasztott volna nehézségeket. A monológokra tördelt, hol párhuzamosan futó, hol egymás elébe vágó négy emléksor időnként következtelen lesz. Eleinte pl. zárójelben közli az író Szabó ki nem mondott gondolatát, amelyekkel a „tiszt beszélgetés”-t kíséri, később ezt nem tartja szükségesnek. Kérdés, hogy szükséges volt-e korábban is? A zászlós és az állomásparancsnok Szabó halála és Büky elvitele után elmondják, mit hallgattak el tapintatból Büky előtt, amióta világossá vált, hogy tudnak felesége sorsáról. Szabó halála után nem beszélhet, de az ő esetében nem áll fenn a kérdés: elhallgat-e valamit vagy sem. Cseres zárójel nélkül is érzékeltethette volna Szabó indulatait, mint ahogy a másik három szereplővel is megtette.

A kötet záróelbeszélése — az Ezüstpajca — a Hideg napokban is erőteljesen ható ösztönmotívumot bontja elő nyersebben és egyben misztifikáltabban: gyilkolás és szexualitás. [A mézszárlás itt szinte apokaliptikus méreteket ölt, a tatárjárás korában vagyunk.] A történet Kőmíves Kelemen balladájának alapmotívumaira épül, azt mondhatnánk, a balladából ismert „események” pszichológiai hátterét és részleteit tárja fel. E „történelmi kisregény”-t (a „fűl” nevezi így az Ezüstpajcát!) olvasva, mondaiság és történetiség íróilag megoldatlan voltát vagyunk kénytelenek konstatálni. Groteszkül hat együtt a keresett archaizálás, a balladából ismert részek „beépítése” és a szereplők, sőt a táj jelképes és mégsem jelképes volta. Az apróképes részletek és a szimbolikus képek között minduntalan hézag támad. (A várfal leomlása például „technológiailag” is indokolt: a mézshabarc még nem kötött meg, amikor táncmulatságot rendeznek a falon — bár ugyanez a mézshabarc feltűnő gyorsan köt, amikor Kőmíves Kelemen feleségét falazzák befelé. A szerző szerint lényeges tudnunk, hogy az itt sze-

replő mester már második e néven. — Ugyanakkor ebben a racionalizált mondásban mitikussá nővő szenvedélyek csapnak össze, s a táj is szimbolikussá válik: óriás nő öle módjára kitaruló völgyben fallikus sziklaoromra épül a vár stb.)

Félreértés ne essék, nem az emberi lélek bonyolultságának, az ösztönök sorsdöntővé váló szerepének írói ábrá-

zolása ellen vagyunk! Ennek írói-költői eszközei sem kötöttek, az alkotó szuverénül él velük. Ebben az elbeszélésben azonban az író ingoványos talajra csábította az archaikus játék vélt lehetősége, s elvesztette azt az egyensúlyt, amelyet a Hideg napokban meg tudott őrizni. (*Magvető Könyvkiadó, 1964.*)

NACSAĐY JÓZSEF

Dalos György: SZAVAINK SZÜLETÉSE

Fiatalköltő első kötete a *Szavaink születése*, olyan most induló lírikusé, aki még a hangvétel nehézségeivel küszködik, az első próbálkozások izgalmaival formálgatja képeit, akinél most megy végbe a költői szavak születése. Sokszor együtt „dadog” még a mondanivalóját kiváltó léttel, csak egyes verseire jellemző a törvényt a maga mélységében bemutatni tudó „tisztá beszéd”. Ez azonban aligha speciális, csak nála jelentkező megnyilvánulás.

Dalos György nemcsak produkciót, hanem évei számát tekintve is a legfiatalabb költőnemzedékhez tartozik. E fiatal költőgeneráción belül azonban sajátos helyet biztosít neki a politikai témák iránti fokozott fogékonysága, tudatos kommunista kiállása. Ezt a jellegzetességet egyrészt inspirálja, másrészt fokozottan aláhúzza az a tény, hogy versei zömét Moszkvában írja, mint ott tanuló egyetemi hallgató.

Mai líránk közéletinek számító rétege korántsem olyan direkt módon politikus, mint az ötvenes években vagy az ellenforradalom utáni egy-két esztendőben volt; az elvontabb vagy hétköznapiabb témák és az áttételes megoldások kerültek előtérbe. Még a háborúra vonatkozó reflexiók is ilyen ábrázolási perspektívát kaptak. Dalos Györgynél ez a tematika ismét központi — egész költészetét átható és alaphangot meghatározó vonulattá lett. *Ars poeticá*-ját ezekkel a sorokkal zárja:

*A Pártot éltetem s a tömegek zajáról kattognak soraim, akár a fegyverek.
Ember akarok lenni! Proletár agitátor!
Értetek s veletek! Mert
[másképp nem lehet!*

Az apját elrabló háború, a béke és a fasiszmus kísértete mellett olyan kérdések foglalkoztatják, mint az iraki kommunisták sorsa és a fiatal kubai szocializmus biztonsága.

Elkeseredésének, pátosának őszinteségében nem kételkedünk, hisz például olyan kis remekben öltött testet, mint az *Óda Kubához* c. vers. Helyenként mégis szorongva figyeljük, hogyan tud zökkenőmentesen tovább ívelni az ilyen dinamikából kipattanó lendület, futja-e a vers végéig a pátoszinduláskor nagy lélegzetvétele? Bizonyos esetekben (*Fegyelem, Óda az örömhöz, Nem!*) ez az aggodalom nem alaptalan. Inkább egy-egy olyan vers elolvasása után engedjük egy percre meglepéssel ölünkbe a kötetet, amikor a nem nagyigényű indulás után frappánsan záruló kisebb verset olvasunk, mint amilyen a *Jel*. Az ilyeneknek tudnak igazán szuggesztívek lenni.

Az olvasó ilyen vonatkozású belső feszengései csak részben adódnak abból, hogy elszokott a hasonló hangvételtől, hogy napjainkban ritkábbnak számító karakterű kötettel találkozik. A magyarázatot inkább abban leljük, hogy Dalosnál nem találkoznak azzal a pl. Vácinnál megkapó, sőt csaknem elbűvölő spontaneitással, nála racionálisabb, intellektuálisabb átszövődésekkel jelen-